

Okrugli sto: „Titova koncepcija opštenarodnog ustanka 1941” (III)

Pukovnik

prof. dr. GOJKO MILJANIĆ

Izgradnja oružanih snaga i narodne vlasti kao dva međusobno uslovljena procesa u 1941. godini

Stvaranje i izgradnja nove, autentične vojne sile i narodne vlasti predstavljaju jednu od bitnih karakteristika našeg NOR-a i socijalističke revolucije i oni su sastavni i najvažniji deo globalne strategije narodnooslobodilačkog pokreta i glavno sredstvo za pokretanje narodnih masa na ustanak i vođenje oružane borbe. Ujedno, to su dva značajna činioca i pretpostavke stvaranja nove države koju je trebalo stvarati na potpuno novim osnovama i gotovo bez ikakvog kontinuiteta sa prethodnom državnom i vojnom organizacijom.

Zbog metodoloških razloga i ograničenog prostora ova dva bitna činioca NOR-a i revolucije biće analizirana odvojeno, a u zaključku ovog teksta daće se bitne zajedničke karakteristike.

Vojna organizacija u osnovi je bila determinisana društveno-političkim bićem pokreta i vojnim odnosom snaga na jugoslovenskom ratištu. Na njenu strukturu i organizaciju uticalo je više činilaca, od kojih su najznačajniji: cilj, društveni karakter, oblik i način vođenja rata; uloga, namena i zadaci oružanih snaga, i stepen razvoja narodnooslobodilačkog pokreta. Glavno merilo valjanosti strukture oružanih snaga zavisi od njene sposobnosti da izvršava osnovne zadatke koje je takav oblik rata zahtevao. Širina i sveobuhvatnost koncepcije vođenja opštenarodnog rata zahtevale

su da se pronađu takvi oblici vojnog organizovanja koji će: (1) angažovati u borbi i za potrebe borbe sve ljudske i materijalne potencijale; (2) izraziti bit i društveni karakter oružanih snaga kao specifičnog oblika angažovanja »naoružanog naroda«; (3) biti pogodni i prihvatljivi za sve etape razvoja rata i revolucije.

Osobenost konkretnih istorijskih uslova za vođenje NOR-a i socijalističke revolucije zahtevala je iznalaženje i pripremu originalnog oblika vojnog organizovanja, pri čemu će narod postati subjekat i nosilac oružane borbe i otpora. Po tome je trebalo meriti vojnu moć pokreta izraženu u oružanim snagama naroda. Doktrina svenarodnog rata i primena najraznovrsnijih oblika borbe i otpora zahtevali su postojanje razgranatog vojnog mehanizma, što se moglo uspešno ostvariti primenom različitih organizacijsko-formacijskih oblika vojnog organizovanja. Stoga je rukovodstvo ustanka već prvih dana zauzelo stav da partizanski odredi, koji su se formirali načelno u svakom srezu, treba da budu glavni oblik početnog vojnog organizovanja. Oni su bili najpogodniji za mobilizaciju naroda u oružanu borbu, za politički uticaj na mase, za korišćenje i držanje slobodnih teritorija, za snabdevanje i za iskazivanje vojne moći pokreta i naroda. Zbog toga je rukovodstvo već prvih dana ustanka zauzelo stav da partizanski odredi budu glavni oblik početnog vojnog organizovanja, ali i jezgro iz koga će se postepeno stvarati i druge formacije — sve do stvaranja buduće armije.

Uporedo sa partizanskim odredima formirane su i lokalne jedinice različitog sastava i namene (seoske straže, partizanske straže i čete, gerilske grupe, narodna vojska itd.). kao snage samoodbrane, koje su sitnim vojnim akcijama slabile i stalno nagrizale snagu neprijatelja i jačale moć narodnooslobodilačkog pokreta. To je bio izraz shvatanja da u svenarodnom ratu ne može biti čvrstih granica između naoružanog i nenaoružanog dela naroda, između polova i uzrasta stanovništva. Svako je imao pravo da se bori protiv okupatora. Krajem 1941. godine, na osnovu iskustava stečenih već u prvim ofanzivnim sudarima sa jačim neprijateljskim grupacijama, došlo se do saznanja da uspešnu borbu protiv ovakvog agresora nije moguće voditi bez postojanja i jedinica koje su operativno pokretljive i koje organizacijski i po opredeljenosti i spremnosti boraca ne zavise od jednog kraja ili regije.

Različitost oblika vojnog organizovanja u početnoj etapi ustanka nije značila atomiziranje vojne moći narodnooslobodilačkog pokreta, niti je time narušavano jedinstvo oružanih snaga, već naprotiv, stvarane su jedinice kao jedinstvena vojna sila razvijena u skladu sa potrebama i uslovima svake sredine i etape razvoja oru-

žanog ustanka. U prvoj godini razvoja oružanog ustanka uočljive su tri karakteristične etape: (1) od početka ustanka do Savetovanja u Stolicama, (2) od Stolica do početka stvaranja proleterskih i udarnih brigada i (3) stvaranje brigada kao početak kvalitativno nove etape u razvoju oružanih snaga.

U prvom broju Biltena Glavnog (Vrhovnog) štaba NOPOJ od 10. avgusta 1941. Tito je formulisao osnovne zadatke partizanskih odreda i odredio smernice razvoja oružanih snaga u celini. On je, u prvom redu, istakao da je cilj partizanskih odreda oslobođenje naroda Jugoslavije; da je časna dužnost svakog građanina rodoljuba da se nemilosrdno bori do uništenja fašističkih osvajača; da se odredi zovu narodnooslobodilački i zbog toga što nisu vojska nijedne političke partije ili grupe, već su to borbeni odredi naroda u kojima treba da se bore svi rodoljubi sposobni za oružanu borbu. Njihov je zadatak da uništavaju sve objekte koji služe osvajačima, a kao jedno od načela ističe se da moraju razvijati otpor naroda, stavljajući se na čelo ustaničkih masa kao njihovo borbeno jezgro. Pored toga, utvrđena su i druga načela čija je primena doprinosila da se odredi od početka razvijaju kao organizovana oružana sila naroda. Istovremeno, jasno je istaknuta perspektiva daljeg razvoja i izgradnje oružanih snaga u procesu širenja ustanka, ukazujući da će se po potrebi iz više odreda ostvariti krupnije vojne formacije i da je to jezgro buduće armije. I najzad, precizirano je da su svi »raštrkani« partizanski odredi pod jedinstvenom komandom Glavnog štaba NOPOJ, čime je istaknuto jedinstvo oružanih snaga i oružane borbe u celini.

Kao što se vidi, prvenstveni cilj partizanskih odreda, kao početnog oblika vojnog organizovanja, bio je pokretanje najširih masa naroda na ustanak, a u procesu razvoja ustanka i borbene prakse izgrađivala se odgovarajuća oružana sila koja je bila sposobna da vodi i najsloženije bojeve i operacije. To je, ističe Edvard Kardelj, bio »jedini put da se sav narod mobiliše u interesu fronta, da se zemlja pretvori u ratni logor.«

Poznato je da je osnovna snaga ustanka tražena u čoveku (borcu) i na tome je zasnivana koncepcija oružane borbe. To nije činjeno da bi se zadovoljile neke doktrinarnе norme i opredeljenja, nego zato da se i njegova snaga formira kao značajna komponenta pokreta. Za razliku od razvoja armija klasičnog tipa, u NOR-u je brojno učešće ljudi u oružanoj borbi išlo u obrnutom smeru. Dok su klasične armije ulazile u rat sa najbrojnijom oružanom silom čija je moć tokom rata postepeno opadala, u narodnooslobodilačkom ratu na ustanak se pošlo sa oko četrdesetak puta (oko

20.000 boraca) slabijom oružanom silom od one koja je krajem rata izrasla u armiju od 800.000 boraca. Dakle, broj učesnika u oružanoj borbi povećavao se po zakonima koji važe za revolucionarne ratove i armije, pa se time i odnos snaga u toku NOR-a bitno izmenio. Rezultat takve promene u učešću ljudi u oružanoj borbi je izrastanje vojne moći pokreta iz naroda osloncem na vlastite snage. Dakle, narod je postao vojni faktor. Unutrašnje norme odnosa i kohezioni snaga početne ustaničke vojne sile narodooslobodilačkog pokreta, kao i njena funkcionalnost u borbi, predstavljale su bitne komponente koje su radikalno uticale na njen brojni i kvalitativni porast.

U početnoj (prvoj) etapi ustanka vojna organizacija, prirodno, nije mogla imati razrađen i dovršen sistem, niti je smela biti statična. Trebalo je obezbediti da se ona dinamički razvija, da partizanski odredi izrastu u snažnu oslobodilačku armiju i da, mobilizujući nove borce, stalno povećavaju ukupnu vojnu moć pokreta. Zbog toga je vojnu strukturu (organizaciju i formaciju) trebalo transformisati i neprekidno preispitivati, izvlačiti je iz prevaziđenog stanja i tako razrešavati zakonite protivurečnosti u njenom razvoju i kretanju.

Stvaranje partizanskih odreda bilo je raznovrsno i veoma složeno. Tamo gde je ustanak u početku bio masovan, stihijna snaga prevazilazila je početne organizacione forme i vojna organizacija je, prirodno, bila sasvim neujednačena. Tako su u Crnoj Gori mnogobrojni gerilski odredi ušli u sastav plemenskih četa i bataljona, u Bosanskoj krajini to su bile čete, gerilski odredi ili bataljoni, na Kordunu i Baniji zvali su se »rejoni«, u Goirskom kotaru »vojni logori«, u Lici čete, a u mnogim krajevima udarne, gerilske, ustaničke ili partizanske grupe. Jedino su u Srbiji ustaničke snage od početka formirane u partizanske odrede, koji su se postepeno razvijali od četnog u bataljonske sastave. Lokalna i nacionalna, tj. pokrajinska rukovodstva morala su ispoljiti veliku inicijativu i veštinu da početne direktive o ustanku i stvaranju partizanskih odreda prilagode konkretnim uslovima i raspoloženju naroda i da se ustaničke mase sliju u partizanske formacije i organizacijski učvrste. To je bio vrlo složen zadatak.

Najviša vojno-politička rukovodstva ulagala su napore da međusobno povežu brojne ustaničke jedinice iz pojedinih žarišta ustanka i da formiraju odgovarajuće štabove. No, i pored heterogene organizacione strukture, partizanski odredi su se pokazali kao pogodna forma za apsorbovanje »naoružanog naroda«. Oni su potvrdili da su najpogodniji oblik vojnog organizovanja za masovno uče-

šće naroda u borbi, za vođenje borbe protiv manjih i usitnjenih neprijateljskih snaga i uporišta i da su pogodni kao jezgro za razvoj vojnih formacija ka višem nivou organizovanja. Jezgro prvih partizanskih odreda činili su najbolji partijski kadrovi i aktivisti, što je bila garancija da će partizanski ustanak postati stvarnost i da će se ostvariti radikalni ciljevi oružane borbe. Prvorazredni zadatak Komunističke patrije Jugoslavije u tom periodu bilo je učvršćivanje partizanskih odreda i u tome je imala odlučujuću ulogu.

Veliki početni uspjesi u ustanku stvorili su uslove za izrastanje ustanka u opštenarodni rat, ali su u pojedinim krajevima rezultati mogli biti i veći. Da bi se prevazišla usitnjenost i otklonile sve pojave stihijnosti, trebalo je dalje razvijati i organizacijski povezivati oružane snage radi izvođenja krupnijih operacija i stvaranja slobodnih teritorija. Sva ta krupna pitanja rešavana su na Save-tovanju Vrhovnog štaba sa nacionalnim rukovodstvima u Stolicama 26. septembra 1941. Tada su prvi put jasno postavljene jedinstvene osnove strukture partizanskih odreda, definisana je struktura štabova i komandovanja, regulisana su bitna pitanja mobilizacije, obaveštajne službe, snabdevanja i zbrinjavanja, uvedeni su jedinstveni nazivi i simboli (oznake, način pozdravljanja, zakletva i dr.) i rešeno je pitanje strukture partijske organizacije u vojnim jedinicama. Realizacijom ovih odluka krajem 1941. stvorena je vojna organizacija od 80.000 boraca svrstanih u 49 partizanskih odreda i petnaestak samostalnih bataljona.

Nacionalni faktor je znatno uticao na strukturu vojne organizacije jer je vojska izrastala iz oružanog ustanka u višenacionalnoj zajednici. Komunistička partija Jugoslavije, svesna svih posledica do kojih je dovelo nerešeno nacionalno pitanje u zemlji, ovo pitanje je stavljala u prvi plan kako u političkoj platformi za oružani ustanak, tako i u praktičnoj aktivnosti. Vojni izraz ovakve politike bilo je stvaranje revolucionarne vojske na osnovama ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti. Zbog toga su partizanske jedinice i formirane na nacionalnoj i regionalnoj osnovi, sa svim nacionalnim i drugim obeležjima. To nikako nije protivurečilo jedinstvu oružanih snaga koje su se razvijale i dejsstvovale pod rukovodstvom Vrhovnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Narodi i narodnosti Jugoslavije dobrovoljno su prihvatili takav stav. Kroz vojnu organizaciju, a osobito kroz nacionalne vojne štabove (glavne štabove), izražavala se ravnopravnost naroda i odslikavala vizija budućeg jugoslovenskog federalizma.

Osnovna idejna pozicija u rešavanju unutrašnjih odnosa u oružanim snagama izražena je u stavu da vojska treba da se razvija na

novoj društvenoj poziciji čoveka i revolucionarnog pokreta. Čovek je mogao biti stvarni subjekt vojnog sistema jedino pod uslovom da mu institucionalna vojna struktura omogući puno ispoljavanje njegove sposobnosti i stvaralačke inicijative. Umesto autokratske subordinacije i mehaničke discipline svcjstvene armijama klasičnog tipa, učvršćivana je samodisciplina zasnovana na svesti i političkom uverenju svakog borca. To je, u suštini, bilo opredeljenje za svesnu disciplinu i odgovornost kao novi odnos, koji afirmiše i podstiče ljudsku aktivnost, za disciplinu koja utiče na učvršćivanje borbenog morala, na efikasnost komandovanja i izvršavanja borbenih zadataka.

Radi podizanja borbene moći u svakoj partizanskoj jedinici formirana je partijska organizacija (ćelija u četi), čija je organizacijska struktura prilagođavana vojnoj. Osnovni zadatak partijske organizacije bio je da izgrađuje svesne, moralno-politički čvrste i vojnički homogene vojne jedinice i da aktivno učestvuje u izgradnji vojne strukture. Njena uloga je izrasla u samostalnu rukovodeću idejno-političku snagu u vojsci prihvaćenu ne samo od članova KPJ nego od svih boraca i štabova, od svih vojnih kolektiva.

U toku jeseni 1941. okupatori su preduzeli ofanzivna dejstva širih razmera radi uništenja žarišta partizanskog ustanka, posebno u onim krajevima u kojima je narodnooslobodilački pokret bio najrazvijeniji. Partizanski odredi kao isključivo teritorijalne vojne organizacije, pored vidnih rezultata, pokazali su mnoge slabosti organizacijske prirode. Zbog njihove ograničene manevarske sposobnosti i namene, rukovodstvo ustanka nije moglo da neposrednije utiče na razvoj oružane borbe na širem strategijsko-operativnom prostoru, što je predstavljalo bitan uslov da se masovna ustanička žarišta povežu i razviju u jedinstveno ratište, a ustanak preraste u opštenarodni rat.

Iz ovih i ovakvih potreba nastala je ideja o stvaranju brigada koje će, osloncem na mrežu partizanskih odreda i vojnopozadinskih organa, biti u stanju da izvode brze manevre i prenose dejstva prema potrebi u sve krajeve zemlje. Brigade su bile čvrsto organizovane i mobilne jedinice sastavljene od najsvesnijeg i moralno najčvršćeg ljudstva i njihovo formiranje predstavlja kvalitativan skok u razvoju oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Prelazak na viši stepen vojnog organizovanja nije značio negiranje partizanskih odreda kao prevaziđene vojne organizacije, nego njen razvoj na viši nivo — kao dijalektička zakonitost i potreba. Stoga će partizanski odredi tokom čitavog rata ostati integralni deo oružanih snaga sa naglašenom teritorijalnom ulogom. Od tada su se postepeno razvi-

jale dve komponente jedinstvenih oružanih snaga Jugoslavije — operativna (brigade, divizije) i teritorijalna (partizanski odredi i vojnopozadinske komande i jedinice) — prema konkretnim potrebama svake sredine, ispoljavajući bogatstvo formi i sadržaja.

Uparedo sa stvaranjem prvih oblika vojne organizacije i njenim razvojem stvarala se i razvijala narodna vlast, kao nezamenljivi činilac za vođenje i ostvarivanje ciljeva rata i revolucije. Rukovodstvu Komunističke partije Jugoslavije bilo je jasno da je za uspešno vođenje ustanka i oružane borbe potrebna dobro organizovana pozadina, koja će biti u stanju da za potrebe naroda i borbe rešava sva akutna pitanja i reguliše odnose na slobodnoj teritoriji. U tom cilju su još pre početka ustanka partijskim rukovodstvima data određena uputstva u kojima se ističe da će biti potrebno da se na oslobođenim teritorijama, pored partizanskih jedinica, istovremeno stvaraju organi vlasti koji će u datim uslovima zadovoljiti osnovne interese masa i oslobodilačke borbe. Revolucionarna vojska i revolucionarna vlast bile su dve osnovne karike kojima je Partija pridavala najveću važnost i za koje je organizovala svoje najsposobnije i najborbenije kadrove. Potreba za stvaranjem organa narodne vlasti ispoljila se već prvih ustaničkih dana. Pri oslobođenju pojedinih opštinskih i sreskih mesta ustanici su, istovremeno sa neprijateljskom vojskom, likvidirali i uklanjali sve organe stare ili okupatorske vlasti. To ukazuje na činjenicu da je u svesti naroda preovladalo shvatanje da ga ta vlast ne može više predstavljati. Time je sam narod, često bez konkretnih zahteva ili stavova, odbacio staru, kompromitovanu i omrznutu vlast.

Pošto u početnoj etapi ustanka nije bilo konkretnih uputstava o organizaciji i fizionomiji novih organa vlasti, u njihovom organizovanju bilo je različitih rešenja. To se najbolje vidi iz različitih njihovih naziva kao što su: narodnooslobodilački odbor, front, fond, vijeće, komitet i dr. Međutim, suštinsko i osnovno je to što su svi ti organi imali antifašističku i oslobodilačku orijentaciju i što su stvarani na potpuno novim osnovama — kao organi narodne vlasti. Ta različitost u organizaciji organa vlasti bila je izraz vrlo razvijene inicijative narodnih masa i traženja najpogodnijih rešenja u svakoj sredini. Pored toga, u organizovanju nove vlasti bilo je i pojava stihijnosti u onim krajevima u kojima je ustanak bio masovan, pa lokalna rukovodstva nisu bila u stanju da rešavaju sva pitanja ustanka. Uostalom, kako Lenjin kaže, veliki ustanci i revolucije se odlikuju i pojavama stihijnosti. Od stepena razvitka narodnooslobodilačkog pokreta i umešnosti partijske organizacije na određenom terenu, od raspoloženja i političke svesti narodnih masa zavisio je

i stepen razvitka oružanih snaga i organa narodne vlasti. U nekim krajevima već u julu narodnooslobodilački odbori deluju kao organizovana vlast sa svim atributima političke, administrativne i sudske vlasti, dok se u drugim oni javljaju samo kao pomoćni organi borbe, narodnooslobodilačkih partizanskih odreda ili kao odbori narodne pomoći sa naglašenom ekonomskom ulogom itd. U tome se ogledalo i veliko bogatstvo inicijative i formi narodnog stvaralaštva i rukovodeće uloge Komunističke partije Jugoslavije, koja nije spustavala nego podsticala inicijativu masa.

Na osnovu relativno obimne građe, može se zaključiti da je nova — revolucionarna narodna vlast nastala na inicijativu KPJ i razvijala se, kao i vojska, u jednom stalnom procesu prema razvoju situacije i stepenu razvoja NOP-a u celini. Od početka ustanka do Savetovanja u Stolicama stečena su značajna iskustva u organizovanju organa narodne vlasti. Za dalje usmeravanje njihovog rada od posebnog značaja bio je članak Edvarda Kardelja, objavljen u prvom broju lista »Borba« od 19. oktobra 1941. u Užicu. U tom članku su, na osnovu zaključaka u Stolicama, pored ostalog, data i konkretna uputstva za rad narodnooslobodilačkih odbora. Iako Kardelj narodnooslobodilačke odbore iz taktičkih razloga naziva privremenim, oni su u suštini bili istinska klica i izvor nove vlasti i obeležje novog sistema narodne vladavine. To potvrđuju revolucionarne odluke prvih sreskih skupština u Beranama (Ivangrad) i u Krupnju, kao što su: da ovim činom prestaje sva vlast okupatora i vlast bivše Jugoslavije, da celokupna vlast prelazi u ruke naroda, da se celokupna imovina predaje na upravljanje narodnooslobodilačkom odboru itd. Istovremeno, donete su odluke o obrazovanju »narodne straže«, koja je u tim prvim danima imala funkciju narodne milicije jer je trebalo obezbediti izvršavanje odluka organa vlasti, čuvati ličnu imovinu i bezbednost građana i obezbeđivati slobodnu teritoriju. U radu i odlučivanju svih narodnooslobodilačkih odbora, od prvog dana, uvodi se metod kolektivnog rada i odlučivanja na odborskim sednicama, zavisno od mogućnosti, a članovi odbora se biraju na zborovima građana.

Šira analiza ovog pitanja potvrdila bi misao Borisa Kidriča iznetu decembra 1941. da »bez terenskih odbora Osvobodilne fronte — i bez terenskih odbora koji dobro i pravilno funkcionišu — ne bi smo mogli ni zamisliti oslobodilačku akciju«. Ova misao se potpuno podudara s Lenjinovom ocenom da bi »oktobarska revolucija bez sovjeta bila beznadežna stvar«. Rezultati na ovom polju postignuti u 1941. godini pokazuju kako se autoritet jedne ideje prenosi na

mase, kako ona postaje autoritet vlasti i materijalna snaga kad je prihvati masa naroda.

Rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije je od prvog dana ustanka, pored izgradnje oružanih snaga, u prvi plan isticalo stvaranje narodne vlasti i usmeravalo njenu aktivnost. Tamo gde je Partija imala potpuno obezbeđeno rukovođenje ustankom, tamo su se vojne jedinice i organi narodne vlasti pravilnije razvijali. Na osnovu stečenih iskustava iz svih pokrajina, a osobito iz Srbije, rukovodstvo je dopunjavalo svoju koncepciju i definisalo dalje pravce razvoja ova dva najbitnija faktora narodnooslobodilačkog pokreta. Kardelj je u pomenutom članku ukazao da je, pored stvaranja partizanskih odreda, stvaranje narodne vlasti jedina moguća alternativa za uspešno vođenje oružanog ustanka. On je istakao da je nužno organizovati »čitav život pozadine u interesu fronta«, a da bi se to realizovalo, bili su potrebni novi organi narodne vlasti koje će sam narod birati i koji će uživati njegovo poverenje. Uostalom, političkom raspoloženju masa i razvijenom osećanju da nema povratka na staro, niko nije ni mogao nametnuti vojnu organizaciju i vlast koja je bila kompromitovana i u najodsudnijem vremenu izdala interese naroda Jugoslavije. To masama niko nije mogao nametnuti. Konačno, narod je i prihvatio poziv na ustanak zato što su u programu borbe bili postavljeni oni ciljevi koji su odražavali vekovne težnje i interese narodnih masa: sloboda, nezavisnost, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo i vlast radnih ljudi, posebno radničke klase.

Iz zadataka koje je rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta u pomenutom Kardeljevom članku postavilo pred narodnooslobodilačke odbore oktobra 1941. jasno se uočava karakter nove narodne vlasti. Narodnooslobodilački odbori imaju sve funkcije vlasti, sem onih koje su u kompetenciji vojnih komandi. Upravo zbog sveobuhvatnosti i širine aktivnosti partijske organizacije i aktivnosti svih drugih faktora narodnooslobodilačkog pokreta, teško je bilo u 1941. godini razgraničiti funkcije partizanskih odreda od funkcija narodnooslobodilačkih odbora, ili ovih od odbora fonda, jer iako su sve ove organizacije imale svoje određene zadatke, sve su one u krajnjoj liniji imale jedan jedinstven cilj. Osim toga, svim organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta rukovodila je partijska organizacija, koja je i izgrađivala nove odnose, novi život i nova shvaćanja kod ljudi. Zato se s pravom može konstatovati da je Komunistička partija Jugoslavije, iako nije imala ni htela da ima nikakve direktne prerogative vlasti, svojim autoritetom i revolucionarnim odlukama bila glavna organizaciona i politička snaga rata i revo-

lucije čije su odluke sprovodili i vojne jedinice i narodnooslobodilački odbori. Odluke i proglaši KPJ bili su osnovna usmeravajuća orijentacija za sve faktore narodnooslobodilačkog pokreta.

Lenjin je jula 1905. pisao da su »revolucionarna armija i revolucionarna vlada dve strane jedne medalje i dve ustanove podjednako neophodne za uspeh ustanka«. To se potvrdilo i u jugoslovenskoj revoluciji. Zato je KPJ i usmerila težište na jačanje ova dva najznačajnija faktora rata i revolucije.

Povezanost narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i organa narodne vlasti je evidentna kroz sve manifestacije borbe i života, a u prvom periodu ustanka nisu bile razdvojene ni njihove kompetencije. Negde su vojni štabovi postavljali narodnooslobodilačke odbore, a negde su narodnooslobodilački odbori birali na skupovima (konferencijama) građana, ali i u oba slučaja izvršavali su iste zadatke. U nekim krajevima Bosne na čelu opštinskih veća stajali su komandanti, koji su bili neka vrsta simbioze vojne i civilne vlasti. Uzajamnost interesa i jedinstveni ciljevi činili su ove dve institucije osnovom političke i vojne moći oslobodilačkog pokreta jugoslovenske revolucije u celini. Sama vojna sila, makar postizala i velike uspehe na bojnopolju, nije bila u mogućnosti da obezbedi i pobjedu revolucije. Isto tako, novu revolucionarnu vlast nemoguće je bilo i zamisliti bez revolucionarne armije koja je svojom borbom stvarala slobodne teritorije kao preduslove za uspostavljanje i funkcionisanje nove vlasti i za izgrađivanje novog poretka. Oružane snage stvarane u ustanku bile su ne samo oružana sila koja se borila protiv okupatora, nego u isto vreme i politička vojska pokreta sa snažnim uticajem i ugledom u narodu. U mnogim krajevima štabovi jedinica predstavljali su, i pored postojanja organa vlasti, glavnu vlast i oni su rešavali mnoge sporove lokalnog značaja. Narod je u vojsci gledao spasioca od uništenja i najjaču političku i vojnu snagu pokreta. I sami narodnooslobodilački odbori su često smatrali štabove vojnih jedinica na svom terenu kao neku višu vlast i obraćali su im se za pomoć u svim pitanjima, a gotovo redovno na svoje sastanke pozivali su predstavnike vojske.

Postepenim osamostaljivanjem i sve većom afirmacijom narodnooslobodilačkih odbora u narodu njihove kompetencije su se proširivale, mada su za sve vreme rata postojali čvrsti stalni odnosi između narodnooslobodilačkih odbora i vojnih štabova, osobito između štabova partizanskih odreda i vojnopozadinskih komandi (komande mesta i područja). Stvaranjem organa vlasti na slobodnim teritorijama stvarala se i nova država, a narodnooslobodilački odbori su bili važna karika preko koje su mase sagledavale nasta-

janje te nove države i rađanje novih odnosa u njoj. Oružanom silom trebalo je vojnički tući neprijatelja, krčiti put i otimati mu deo po deo teritorije, a preko narodnooslobodilačkih odbora izgrađivati novi društveni sistem u kome od prvih dana ustanka dolazi do afirmacije čoveka kao subjekta društva, pokreta i borbe. Zato se može reći da je stvaranje narodne vlasti i nove revolucionarne armije značilo ostvarivanje pobede i obezbeđivanje tekovina rata i revolucije.

Narodnooslobodilački odbori su bili poseban oblik diktature proletarijata ili, bolje reći, zajedno sa oružanim snagama pod rukovodstvom Partije, osnovna baza diktature najprogresivnijih masa jugoslovenskog društva. Ako je diktatura »i uporna borba, nasilna i mirna, krvava i bez krvi, administrativna i pedagoška, vojnička i ekonomska«, onda je praksa jugoslovenskog društva i revolucije dokazala da su narodnooslobodilački odbori bili one institucije preko kojih je Komunistička partija Jugoslavije rešavala ova pitanja. Ako je tako, a jeste, onda je sasvim logično što je na ovom pitanju došlo do sukoba sa Dražom Mihajlovićem, koji je od prvih dana ustanka bio glavni protivnik stvaranja nove narodne vlasti. I zato je takav sukob bio neizbežan. Narodnooslobodilački odbori, kao klica novog društva, bili su suština sukoba i ona raskrsnica s koje se moralo poći različitim putevima.

Prema tome, partizanski odredi kao prve vojne jedinice i narodnooslobodilački odbori kao klica i osnova revolucionarne vojske i revolucionarne vlasti naroda bili su od samog početka oružanog ustanka ono što je oružanu borbu u Jugoslaviji izdvajalo iz okvira uobičajenog pokreta otpora, iz »malog« rata i »gerile«, i utiralo put razvitku te borbe do svenarodnog oslobodilačkog rata širokih razmera. To su od početka do kraja rata bila dva nosioca svih ratnih i revolucionarnih promena, koji su na svojim leđima izneli čitav teret borbe i na kraju obezbedili razvlašćivanje buržoazije i uspostavljanje novog — socijalističkog poretka u Jugoslaviji.